

Anna Barłowska

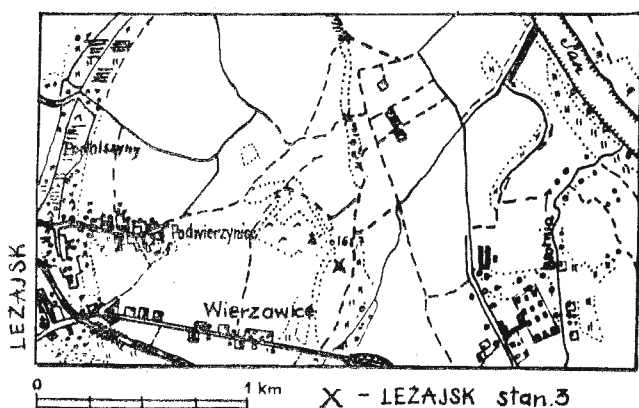
Wielokulturowa osada w Leżajsku, woj. Rzeszów, stanowisko 3

Sprawozdanie niniejsze stanowi wstępne omówienie wyników badań archeologicznych na osadzie wielokulturowej w Leżajsku, stanowisko 3 w krótkotrwałych sezonach 1976—1978 r.¹ Badania prowadzone były przez autorkę sprawozdania, z funduszy Muzeum Okręgowego w Rzeszowie.

Stanowisko położone jest w dzielnicy miasta zw. Podzwierzyniec, w oddaleniu około 2,5 km

na wschód od centrum Leżajska, na piaszczystej wydmie nadzalewowej Sanu, nazywanej przez miejscową ludność „Góra Szwedzka”. Objęty badaniami teren osady oddalony jest o około 103 m na południowy wschód od punktu wysokościowego oznaczonego liczbą 168,7 m (ryc. 1).

Odkrycia stanowiska dokonał w 1853 roku ks. Podgórski, a opisał je w obszernej pracy K. Rogawski². Gruntowniejsze badania przeprowa-

Ryc. 1. Leżajsk, woj. Rzeszów, stan. 3. Położenie stanowiska

dził w 1881 r. T. Ziemięcki³. Jak wynika z opisu K. Rogawskiego⁴, ksiądz Podgórski zebrał z powierzchni rozwianej i już wówczas zniszczonej wydmy luźno rozrzucone zabytki, przesyłając je autorowi rozprawy, który na miejscu odkrycia nigdy nie był. Również plan wykonany „od oka” przez ks. Podgórskiego⁵ jest nieadekwatny do faktycznego położenia stanowiska, na co już w 1881 r. zwrócił uwagę T. Ziemięcki⁶. Z relacji T. Ziemięckiego wynika, iż już w czasie prowadzonych przez niego badań, teren stanowiska („wydmuchu”) był tak zniszczony, że sprawiał wrażenie niższego położenia ówczesnej powierzchni od poziomu dawnych „grobówisk”. Na powierzchni jedynie rozsypane są luźno leżące zabytki⁷.

W obecnym czasie stan zachowania wydmy jeszcze znacznie się pogorszył, na skutek eksploatacji piasku dla celów budowlanych. Już nie leżą na powierzchni luźne zabytki jak w XIX w., wywiezione zostały zapewne wraz z piaskiem w inne miejsce. Poniewierają się jeszcze gdzieś niedługo zwiędnięte na słońcu kości ludzkie (zapewne z cmentarza cholerycznego) i metaliczne kulki „rodzaj śrótu z dobrze wypalanej gliny, koloru czarnego, żelazistego...”, które barwnie opisuje T. Ziemięcki⁸.

W 1976 r. mgr E. Dziubek dyrektor miejscowej szkoły, społeczny opiekun zabytków, zgłosił Muzeum Okręgowemu w Rzeszowie o odkryciu w omawianym miejscu skarpy — urwiska, z widoczną warstwą kulturową, zawierającą materiał ceramiczny. Podczas przeprowadzonej na miejscu inspekcji stanowiska stwierdziłam, iż zachował się jeszcze teren nie naruszony eksploatacją piasku o powierzchni kilkunastu arów, położony na południowo-wschodnim skrawku wydmy. Jak się jednak okazało w trakcie badań, również i ten odcinek uległ częściowemu zniszczeniu. Trzy lata wcześniej bowiem, pracowano tu koparką, wybierając piasek do budowy mostu na

Sanie. Koparka wydobywała piasek równoległe biegnącymi rowami o szerokości około 1 m, głębokości około 1,5 m, a później teren zrównano spychaczem.

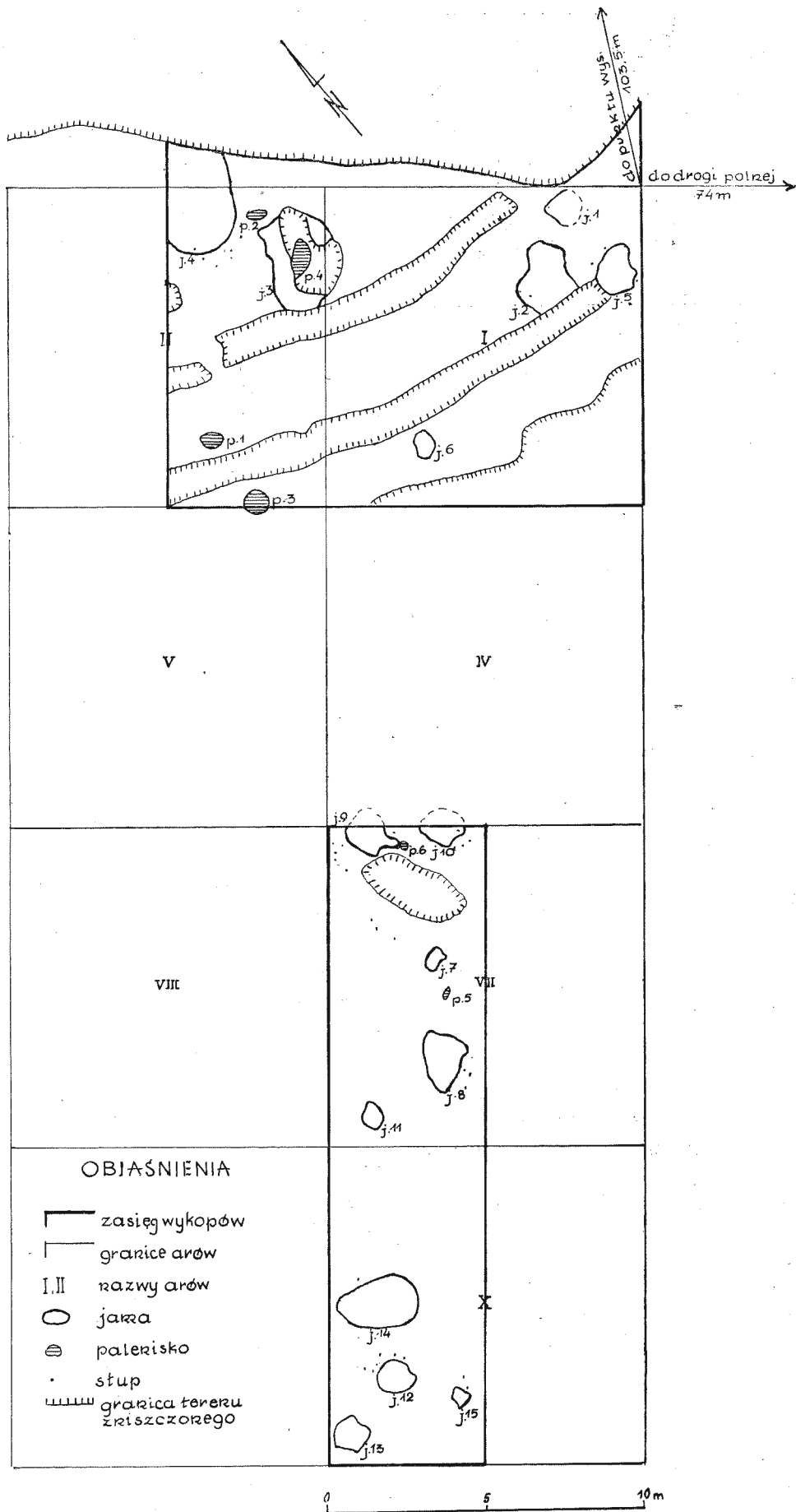
Tak więc stan zachowania relikwów stanowiska a także niewielka powierzchnia objęta badaniami (250. m²), nie pozwala na wyczerpujące omówienie wyników badań.

Założono siatkę arów przy ścianie oberwiska, położonej na najwyższym poziomie, opadającym skłonem ku południowi (różnica poziomów w granicach jednego ara wynosiła około 50 cm). Układ stratygraficzny na stanowisku nie był złożony. Pod nasypem żółtego piasku związanego darnią, o miąższości 20—50 cm wystąpiła kilkunastocentymetrowa warstwa brązowego piasku, następnie około 20—centymetrowa warstwa kulturowa barwy ciemnoszarej z zawartością ułamków ceramiki, drobnych grudek polepy i węgla drzewnych. Pod nią zalegał żółtobrazowy piasek, przechodzący stopniowo w piasek żółty (calec).

Wyeksplorowano w całości lub w części 21 obiektów archeologicznych: jamy 1—15 i paleńska 1—6 (ryc. 2).

W przebadanej partii stanowiska nie stwierdzono śladów budownictwa mieszkalnego. Jeśli ono w tym miejscu istniało, to mogło być jedynie lekkim szalaszowym budownictwem naziemnym lub nieznacznie wgłębionym w ziemię i ślad po nim zmieszał się z piaszczystym podłożem, tworząc warstwę kulturową. Natomiast kształt i wymiary odkrytych obiektów (jamy 1—15), wykluczają ich funkcje mieszkalne.

Jamy o zarysach kolistych, owalnych lub ósemkowatych i wymiarach od 70—300×50—250 cm, sięgające do głębokości 100—200 cm od obecnej powierzchni gruntu, miały w profilach kształty nieckowate, lejowate lub cylindryczne z zaokrąglonym dnem. Służyły one zapewne celom gospodarczym, jako jamy zasobowe lub produkcyjne. Co do jednej z nich (jama nr 6) można wysunąć przypuszczenie, iż była wędzarnią. Miała ona kształt zbliżony do kolistego o średnicy około 68 cm, w przekroju nieckowaty z zaokrąglonym dnem. Siegała do głębokości 103 cm od obecnej powierzchni gruntu. Na wypełnisko składały się warstwy ciemnoszarego piasku o tłustej konsystencji, miejscami piasek zmieszany był z gliną. Na głębokości około 50 cm znajdowała się warstwa grubych brył polepy. Pod nią ułożone były poziomo fragmenty dwu długich kości zwierzęcych. W całym wypełnisku stwierdzono drobne grudki polepy i węgle drzewne. Wokół zarysu jamy widoczne były ślady słupków o średnicy około 8 cm. Można przy-

Ryc. 2. Leżajsk, woj. Rzeszów, stan. 3. Plan wykopów

puszczać, że wędzarnia nakryta była pokrywą oblepioną gliną, z której pod wpływem ognia utworzyła się polepa. Pokrywa ta w czasie wędzenia mogła się zwalić na mięso z kością.

W pobliżu lub wewnątrz jam znajdowały się paleniska. Ich zarysy były koliste lub owalne, o wymiarach 30—120×30—60 cm, nieckowate w przekroju, o miąższości od kilkunastu do 80 cm. Pozostały zeń zgrupowania węgli drzewnych zmieszanych z twardym przepalonym piaskiem w kolorze buraczkowym i polepą. W większości z nich znaleziono wtórnie przepaloną ceramikę.

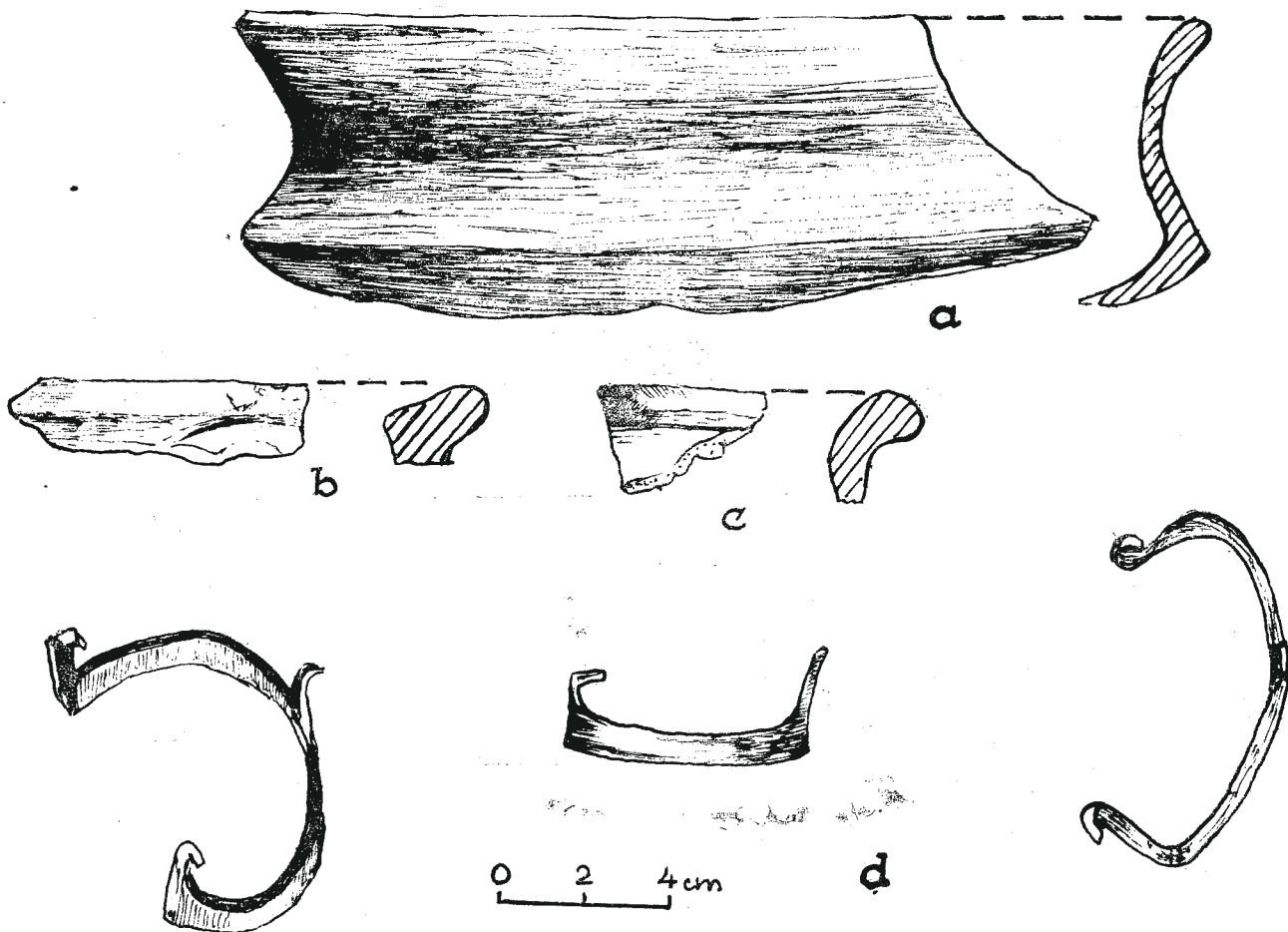
Ślady posłupowe, będące pozostałościami konstrukcji obiektów gospodarczych, miały zarysy koliste, o średnicach 8—25 cm. Stwierdzono je w pobliżu lub wokół większości obiektów a także wewnątrz ich wypełnisk, przy ścianach.

Materiały archeologiczne uzyskane na stanowisku podczas omawianych badań związane są z: młodszą epoką kamienia (tabl. I, 3), kulturą trzciniecką (tabl. I, 1, 5, 7), kulturą łużycką (tabl. I, 2), kulturą przeworską (tabl. I, 4, 6, 8, 9; tabl. II, 1—2, 4—12; ryc. 3, a-c), wczesnym średniowieczem (tabl. II, 3), zmierzchem średniowiecza (ryc. 3, d), a także czasami nowożytnymi.

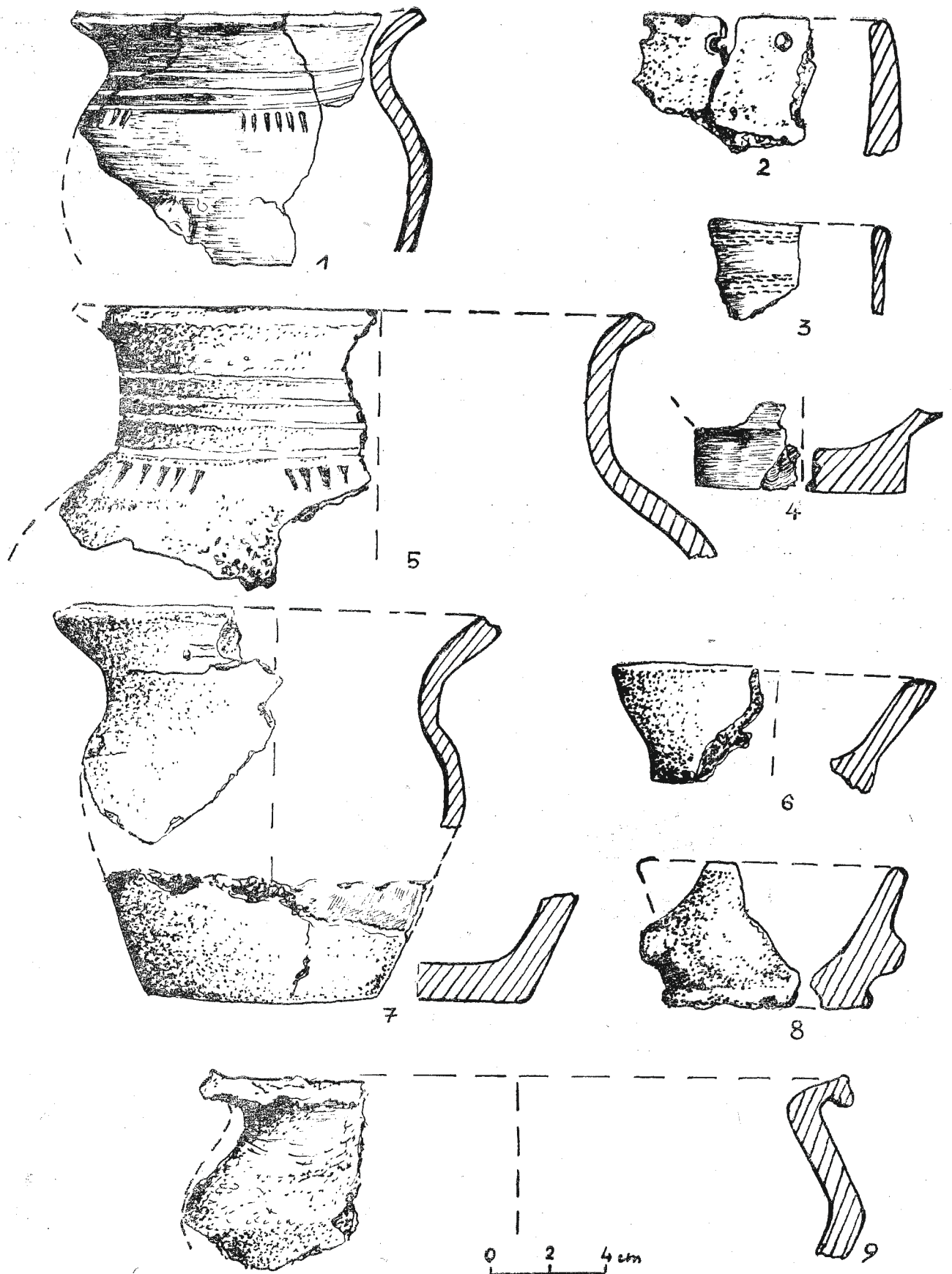
Zabytki kultury trzcinieckiej odkryto w jamie nr 11 i w warstwie kulturowej, zalegającej

w pobliżu tegoż obiektu. Są to fragmenty trzech garnków z cylindryczną lub lejkową szyjką, o esowatym profilu, z krawędzią ukośnie na zewnątrz ściętą lub zaokrągloną. Dwa z nich ozdobiono na szyjce poziomymi żłobkami, pod którymi znajduje się ornament grup ukośnych lub soczewkowatych (tabl. I, 1) lub trójkątnych (tabl. I, 5) wgłębień wykonanych stempelkiem. Jedno z tych naczyń (tabl. I, 7) nie było zdobione. W jamie nr 11 znaleziono oprócz ceramiki fragmenty kości zwierzęcych, rogu i polepę. Nie jest wykluczonym powiązanie z kulturą trzciniecką także jamy nr 15.

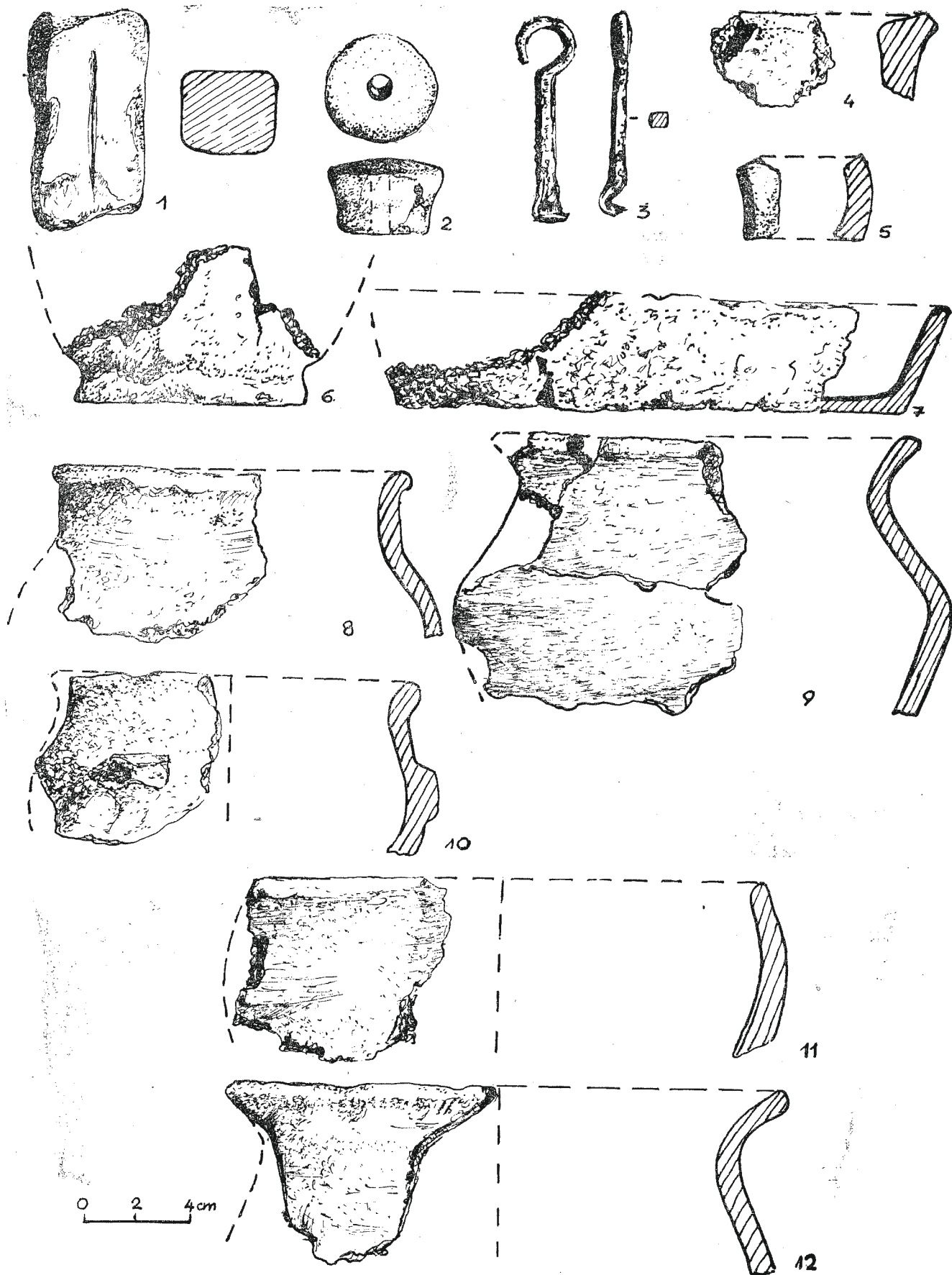
Pozostałe obiekty związane były z kulturą przeworską. Z ich wypełnisk a także z warstwy kulturowej pochodzi znaczna ilość ceramiki, głównie „kuchennej” — garnki o esowatych profilach (tabl. I, 9; tabl. II, 8—9, 12), ponadto inne formy naczyń jak: wanienkowate (tabl. II, 7), misy (tabl. II, 11), kubek (tabl. I, 8), pucharek (tabl. I, 6), naczynie uchate (tabl. II, 5). Natrafiono również na kilkanaście skorup naczyń glazowanych (tabl. I, 4), oraz ułamki ceramiki „sivej”, (ryc. 3, a—c), które w niektórych obiektach współwystępują ze sobą. Inwentarz zabytków ruchomych kultury przeworskiej stanowią ponadto: przesłik gliniany (tabl. II, 2) oraz kilka

Ryc. 3. Leżajsk, woj. Rzeszów, stan. 3. Wybór zabytków z osady

TABL. I. Leżajsk, woj. Rzeszów, stan. 3. Wybór za bytków z osady

TABL. II. Leżajsk, woj. Rzeszów, stan. 3. Wybór za bytków z osady

fragmentów przeszłików, fragmenty oselek (tabl. II, 1), fragmenty żelaznych przedmiotów trudnych do określenia — noża, krzesiwa (?), tłoczka (?), wędzidła (?), srebrny denar rzymski Antoninusa Piusa (140—143 r. n. e.)⁹. Uzyskane materiały kultury przeworskiej pozwalają datować osadnictwo tej kultury na II—III w.n.e.

Bez powiązania z obiektami wziemnymi, w warstwie kulturowej odkryto pozostałe zabytki: fragment naczynka z ornamentem sznurowym z młodszej epoki kamienia (tabl. I, 3), kilka fragmentów naczyń jajowatych z dziurkami pod krawędzią należącymi do grupy tarnobrzesckiej kultury łużyckiej (tabl. I, 2), żelazny klucz do kłódki prawdopodobnie wczesnośredniowieczny (tabl. II, 3)¹⁰, okucie żelazne pochodzące być może ze zmierzchu średniowiecza (ryc. 3, d)¹¹ oraz srebrny szeląg pruski lenny (1530 r.) Albrechta

Hohenzollerna bity za panowania Zygmunta I Starego w Mennicy Królewiec¹², a także sporą ilość fragmentów „siwaków” z czasów nowożytnych.

Wyniki badań wykazują, że miejsce to było zamieszkiwane przez ludność w różnych okresach pradziejów, najdłużej jednak w okresie wpływów rzymskich. Głównym czynnikiem wpływającym na zatrzymywanie się tu ludności było zapewne położenie stanowiska przy ważnym szlaku handlowym, jakim w tym okresie był niewątpliwie San. Z tegoż położenia czerpała zapewne ludność tutejsza pewne zyski, o czym świadczą dość znaczna ilość importów odkrytych przez badaczy XIX-wiecznych — ks. Podgórskiego i T. Ziemięckiego.

Materiały z badań 1976—1978 złożone zostały w Muzeum Okręgowym w Rzeszowie.

Przypisy

¹ Zob. „Informator Archeologiczny”, Badania 1976, Warszawa 1977, s. 140; „Informator Archeologiczny”, Badania 1977, Warszawa 1978, s. 124—125.

² K. Rogawski, *O wykopaliskach Leżańskich, rzecz archeologiczna*. Dodatek do „Czasu”, T. I—III, Kraków 1856, s. 43—84, 315—362, 515—543, z jedną tablicą.

³ T. Ziemięcki, *Sprawozdanie z wycieczki archeologicznej w r. 1881 dokonanej*, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej”, T. VI, Kraków 1882, s. 56—58, tabl. VII A.

⁴ K. Rogawski, *op. cit.*, s. 47.

⁵ K. Rogawski, *op. cit.*, s. 316, przypis 1.

⁶ T. Ziemięcki, *op. cit.*, s. 57—58. Tu dodać należy, że obecnie mieszkańcy Leżańska, w tym również właściciele gruntów z omawianego terenu nazywają „Górą Szwedzką” miejsce, na którym znajduje się opisywane stanowisko nr 3, nazywane przez K. Rogawskiego „Uroczykiem” (por. m.in. Plan z oka okolicy Leżańska), zaś opisywaną przez K. Rogawskiego „Szwedzką Górę” nazywają „Tatarską Górą”. Zgodnie jednak naprowadza na ten teren informacja ze wszystkich w/w źródeł o istnieniu w tym miejscu „ementarza cholerycz-

nego” z 1831 roku i związanej z nim kapliczki (dziś znacznie zniszczonej).

⁷ T. Ziemięcki, *op. cit.*, s. 56.

⁸ T. Ziemięcki, *op. cit.*, s. 57.

⁹ Rozpoznanie monety zawdzięczam doc. dr hab. S. Skowronkowi z Muzeum Narodowego w Krakowie.

¹⁰ Nieco zbliżony klucz do kłódki odkryty został na osadzie w Nisku. Por. A. Gruszczyńska, *Wczesnośredniowieczna osada w Nisku na tle środowiska geograficznego*, „Rocznik Przemyski” T. XI, Kraków 1967, s. 30—31, ryc. 15, 5. Osada ta datowana jest na XI—XII w.

¹¹ Podobny przedmiot znaleziono na zamku w Sobieniu woj. Krosno. Por. T. R. Żurowski, *Sobień nad Sanem — badania archeologiczno-architektoniczne w latach 1968—1969*, „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za lata 1970—1972”, Rzeszów 1975, s. 119, ryc. 24, 3. Autor zastanawiając się nad funkcją przedmiotu przypuszcza, że „mogło to być jakieś okucie, stopka wsporna, czy może raki dla konia do biegu po lodzie”. Datuje ów przedmiot na XIV—XV w.

¹² E. Kopiccki, *Katalog podstawowych typów monet i banknotów Polski oraz ziem historycznie z Polską związanych*, Warszawa 1976, T. II, s. 33, poz. 40, 7.

EINE VIELE KULTUREN UMFASSENDE SIEDLUNG IN LEŻAJSK, WOJEWODSCHAFT RZESZÓW, FUNDSTELLE 3

Resümee

Die Siedlung liegt im Stadtteil Podzwierzyniec auf einer Sanddüne am Stausee des San, dem sog. Schwedischen Berg. Das Gelände der Fundstelle wurde durch

frühere Erdarbeiten erheblich zerstört. Archäologische Untersuchungen zur Rettung der Siedlung wurden in den Jahren 1976—1978 in Angriff genommen. Insgesamt

wurden 250 m² untersucht und 21 Objekte entdeckt, darunter 15 Gruben von Wirtschaftscharakter und sechs Feuerstellen (Zeichn. Nr. 2).

In zwei Objekten, der Grube Nr 11 und der Grube Nr. 15, wurden Materialien gefunden, die mit der Trzci-nieckkultur (Taf. I, 1, 5, 7) verbunden sind, die Materialien der übrigen Objekte und der Schicht waren mit der Przeworskkultur verbunden (Taf. I, 4, 6, 8, 9; Taf. II, 1—2, 4—12; Zeichn. Nr. 3, a—c). Unter dem historischen Material dieser Kultur ist die Keramik, hauptsächlich Bruchstücke von Töpfen mit s-förmigem Profil, am zahlreichsten vertreten. Dagegen wurden nur wenige Bruchstücke von Graphitgefäßen und der sog. Grauke-

ramik gefunden. Das Bestandsverzeichnis der beweglichen Gegenstände der Przeworskkultur wird durch eine tönernerne Wirtel und einige Bruchstücke von Wirteln, Schleifsteinen, eisernen Gegenständen und einen römischen Denar von Antoninus Pius ergänzt. Die Denkmäler der Przeworskkultur lassen die Siedlung aus dem 2./3. Jahrhundert u. Z. datieren.

Außerhalb der Gruppen wurden Spuren des Aufenthalts der Bevölkerung der schnurkeramischen Kultur (Taf. I, 3), der Gruppe der Lausitzer Kultur des Raums Tarnobrzeg (Taf. I, 2) aus dem frühen Mittelalter (Taf. II, 3), aus dem ausgehenden Mittelalter (Zeichn. Nr. 3, d) und aus der Neuzeit nachgewiesen.